

denkende' mechanisme van de tekstverwerker: de afkorting [de]'s bij plaatsnamen als 's-Gravenhage wordt in de literatuurlijst overal weergegeven als 's.

Trinus Hoekstra, *Economie en geloven. Een spanningsveld belicht aan de hand van het eerste algemene diaconale reglement in de Nederlandse Hervormde Kerk, 1840-1860. Een zoektocht naar een kritische theologie*, Kok, Kampen 1999. x+275 pp. ISBN 90 435 0157 3. € 28,50
– J. Vree

Van dit boek, dat eind 1999 als theologisch proefschrift diende aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, bespreek ik alleen de historische gedeelten, met name: II. 'Een ideologie-historische analyse van het eerste Algemene Diaconale Reglement in de NHK' (47-152), en III.5. 'De Groninger richting van rond het midden van de 19e eeuw' (176-179). De auteur ziet het genoemde reglement, dat met de nodige strubbelingen in de jaren 1844-1857 tot stand kwam, nauw verbonden met de gedachten van de Groninger richting. Kroongetuigen bij de analyse van het reglement zijn een drietal geschriften, van respectievelijk J. de Bosch Kemper, A.T. Reitsma en P. Hofstede de Groot, en het verslag het eerste Congres over het Armwezen (1854), stukken die, aldus Hoekstra, 'op de een of andere manier gerelateerd kunnen worden aan' genoemde richting (101). Met laatstgenoemde constatering hangt mijn voornaamste punt van kritiek samen. Uit historisch oogpunt bezien is de door Hoekstra toegepaste ideologie-historische analyse namelijk uiterst gebrekkig. Neem zijn kroongetuige Kemper. Voor het feit dat Kemper 'zich sterk verwant voelt' (102) met de Groningers beroept de auteur zich op een studie van H.E.S. Woldring en D.Th. Kuiper; dezen verwijzen op hun beurt naar een stukje van G. Fafié, die –eveneens zonder enig bewijstelt dat Kemper 'affiniteit tot de "Groningers"' had. Uit geen enkele bron blijkt evenwel dat laatstgenoemde vriend en volgeling van De Groot en de zijnen was. Veeleer moet de filantroop W.H. Suringar genoemd worden als degene die in de strijd tegen het 'pauperisme' nauwe contacten met hen onderhield. In zijn inleiding stelt Hoekstra: 'In de ideologische achtergrond van het diaconale reglement, in het bijzonder in het werk van de invloedrijke staathuishoudkundige De

Bosch Kemper, zijn aanwijzingen te bespeuren voor een transformatie van God in Kapitaal als het centrum van een heersende ideologie'. In een noot voegt hij toe: 'Op het punt van de historische informatie voegt deze studie op zichzelf niet veel nieuws toe. Nieuw is de bespreking van het diaconale reglement met name in de wijze waarop het met de geschriften die er de directe ideologische achtergrond van vormen in zijn context wordt geplaatst en geanalyseerd wordt in relatie tot een verborgen economische religie' (4). Het is alsof de auteur de boven geformuleerde kritiek heeft voorzien. Toch ontslaat dit hem niet van zijn verantwoordelijkheid in dezen. Wie ideologie-kritiek wil leveren, moet nauwkeurig werken en geen pseudo-bewijzen aanvoeren, zeker als het om gestorven personen gaat, die zich niet meer kunnen verdedigen.

Hoekstra had moeten nagaan wie de achtereenvolgende stellers en bewerkers waren van het synodale diakonie-reglement van 1857 en zijn (concept-)voorgangers. Vervolgens was het van belang geweest de discussies in de voorbereidende commissies en ter synode over de verschillende teksten zo goed mogelijk te reconstrueren. Bij onderzoek naar de herziening van het Algemeen Reglement door de hervormde synoden van 1847-1851 is mij gebleken dat er intern driftig gedebatteerd is door conservatieven en meer liberale geesten en dat ook de samenstelling der synoden nogal eens kon verschillen. Hoe lag het dan in het onderhavige geval? Wie waren inzake het diakonaat de handelende personen en wat waren hun standpunten; liepen die in dezen misschien niet zo ver uiteen, maar stelde men zich als één man te weer tegen (staats)armzorg à la Thorbecke? Zou eenmaal dat patroon duidelijk zijn, dan zou er gericht gezocht kunnen worden naar de persoonlijke situatie en opvattingen van de betrokken synodeleden en vervolgens naar hun relaties met anderen in de spraakmakende (en financiële) bovenlaag van de toenmalige samenleving. Wat de situatie en opvattingen betreft, had Hoekstra de moeite moeten nemen om eens de twintig jaren strijd van De Groot te volgen, die voorafgingen aan het nu door hem geraadpleegde ene geschriftje uit 1858. De Groot was al jaren van mening, dat al had zijn Heer nooit de uitdrukking 'regten van den mensch' gebruikt, de zaak zelf toch duidelijk was: 'dat de mensch omdat hij mensch is, heilige, onvervreembare, van God oorspronkelijke regten heeft, en de mensch dus altijd ook in den armsten en zondigsten mensch moet geëerbiedigd worden'. Zijn grote ideaal was daarom 'opleiding tot zelfhulp'.